

ATATÜRK DEVRİMLERİNDE YÖNTEM III: KURUMLAR VE ARAÇLAR

METHOD III IN ATATURK'S REFORMS: INSTITUTIONS AND MEANS

Cengiz AKSEKİ*

Özet

Türk modernleşmesi, başlangıçtan itibaren Batı çizgisinde ilerlemiş, Atatürk'le birlikte laik bir ekseninde gelişmiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan devrimleri halka anlatmak ve desteğini sağlamak önemli görülmüştür. Karizmatik lider Mustafa Kemal Atatürk, kitleleri ikna edici bir dil kullanmış, modernleşmenin yarattığı gerilimler, pragmatik yöntemlerle aşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Türk devriminin yöntemi, devrimler sürecinde lider, söylem ve kurumların işlevi bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk devrimleri, TBMM, CHP, Halkevleri, Ordu.

Abstract

Turkish modernization advanced in the line of West from the beginning, progressed in the line of secular with Atatürk. Present reforms done in Republic Period and provide society's support were regarded as important. Charismatic leader Mustafa Kemal Atatürk used the language convincing the mass and tried to overcome the struggles which modernization created by means of pragmatic methods. In this study, method of Turkish Revolution is tried to evaluate in the context of leader in the period of reforms, function of statement and institutions.

Key words: Atatürk's Reforms, TBMM, CHP, Community Centers, Army.

Mustafa Kemal Atatürk, hayatının her döneminde çalışmalarını tek başına değil, bir örgütsel yapıyla birlikte sürdürmüştür. Siyasetçi kimliğinin daha çok öne çıktığı 1919'dan itibaren Heyet-i Temsiliye, ARMHC, TBMM, CHF ve hatta ordu, Mustafa Kemal'in başında bulunduğu ve birlikte çalıştığı kurumlar olarak öne çıkarlar. 23 Nisan 1920'den sonra Heyet-i Temsiliye'nin TBMM ve ARMHC'nin mecliste Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket eden kanadı I. Grup almıştır. 9 Eylül 1923 sonrasında ise I. Grup, bir inkılâp partisi olarak Halk Fırkası adıyla yeniden örgütlenmiştir. Cumhuriyet döneminde bütün devrimler sürecine TBMM, Halk Fırkası, ordu, eğitim ve hukuk sistemi resmî kurumlar olarak öncülük etmişlerdir. Türk Ocakları, Halkevleri ve basın ise devrimleri savunan kültürel kurumlar olarak Türk modernleşmesine destek vermişlerdir.

*Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, cakseki@pau.edu.tr

1 Örgütlerin büyük devrimler yapan siyasetçilerin hayatındaki önemini sosyolog Emre Kongar şöyle ifade etmiştir: "Örgüt; devrimci için, vazgeçilmez bir araçtır. Düşünceler, onunla yaygınlaştırılır. Eylem onunla gerçekleştirilir. Gerek düşünce, gerekse eylem planında insanlar onunla kazanılır. Hatta lider, onunla lider olur."

Emre Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.217

1.Meclis

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiği andan itibaren öncelikli amaçlarından biri "Millî Meclis" in açılmasını sağlamak olmuştur. Amasya Genelgesi'nde, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde ve Amasya Mülakatı'nda ısrarla Millî Meclisin açılması talep edilmiştir. İstanbul Hükümeti üzerinde denetim kuracağı düşünülen "Millî Meclis"ten kast edilen başlangıçta Osmanlı Mebuslar Meclisi idi. Ancak 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali ve 18 Mart 1920'de Osmanlı Mebuslar Meclisi üyelerinin tutuklanması, Türkiye'de yeni gelişmelerin önünü açmıştır. Bazı üyeleri İngilizler tarafından sürgüne gönderilen meclisin, görüşmeleri süresiz erteleme kararı alması üzerine, 19 Mart 1920'de Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da "*selahiyeti fevkaledeyi haiz*"² bir meclis açılması için harekete geçmiştir. Bilindiği gibi 23 Nisan 1920'de açılan ilk TBMM, hem Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen hem de Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefet edenleri barındıran bir meclis olarak, Türkiye'nin kurtuluşunu sağlamış ve 1923'e kadar çalışmalarını sürdürmüştür.

TBMM, 1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir.³ Mustafa Kemal Paşa 1923 seçimlerinin Türkiye'nin geleceği açısından önemli olduğunu düşünmüştür.⁴ Çünkü seçimden sonraki meclis Türkiye'nin yeni dönemine yön verecekti. Bu arada Mustafa Kemal Paşa bir siyasi parti kurma fikrini ortaya atmış ve 1923 başındaki Türkiye gezilerinde buna yönelik bir program izlemiştir. 1923 seçimlerine muhalifler örgütlü olarak katılamamışlar, ama Mustafa Kemal Paşa Müdafaa-ı Hukuk cemiyetleri sayesinde hemen her seçim bölgesinde etkili olabilmıştır.⁵ 1923 seçimleri sonunda I. TBMM'ye göre nispeten daha homojen bir meclisin ortaya çıktığı kabul edilmektedir. I. Mecliste Mustafa Kemal Paşa'nın en sert muhalifleri olan eski İttihatçılar, hilafetçiler ve bolşevizme sempatiyle bakanlar bu meclise girememişlerdir.⁶ Hele I. Mecliste örgütlü olan "ikinci grup" gibi bir muhalif grup hiç ortaya çıkmamıştır.⁷ Falih Rifki Atay'ın II. Meclisin birbirine taban tabana zıt kişilerden oluştuğunu⁸ söylemesi gerçekçi değildir, belki devrimlere inanmış kişiler arasında, başka konularda farklılıklar olduğu şeklinde

2 Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1963, s.421

3 Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", Hazırlayanlar: Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1*, Milliyet Yayınları, s.131

4 1923 seçimleri için: Güneş, İhsan, "1923 Seçimlerinde Nasıl Oy Kullanıldı?", <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/46/1/ihsangunes.pdf> TBMM seçimlerde oy kullanmaya ilişkin bir düzenleme de yapmıştır. Aydın kişilerin meclise girmelerini teşvik etmek amacıyla erler dışında tüm subayların ve memurların seçime katılması ve seçmen yaşının 18, milletvekili olma yaşının 30 olması kararlaştırılmıştır. Osmanlı seçim kanunundan farklı olarak seçmen olabilmek için vergi mükellefi bulunmak zorunluluğu kaldırılmıştır. Hatta halkın seçimlere katılımını artırmak için Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi bir kitapçık hazırlayarak dağıtımını da yapmıştır. Ancak tüm bu teşviklere rağmen halkın büyük çoğunluğunun okur yazar olmamasından dolayı iki dereceli seçim devam etmektedir.

5 Mustafa Kemal Paşa bu meclise yalnız Birinci Grup üyelerinin seçilmesi için çok çaba sarf etmiş ve bağımsız birkaç milletvekili dışında çoğunlukla Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı ARMHC adayları seçilmiştir. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Yurt Yayınları, Ankara 1981, s.53-56

6 Özellikle ikinci grup tamamen meclis dışında kalmış ve milletvekillerinin çoğunluğu kısa süre sonra kurulan Halk Fırkası'na katılmışlardır. Mahmut Goloğlu, *Türk Devrim Tarihi*, KTÜ Matbaası, Trabzon 2010, s.117

7 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi 1999, C.III, s.137

8 Falih Rifki Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, s.391

değerlendirilmelidir.⁹ Örneğin, Atatürk, meclisten cumhurbaşkanına veto ve fesih yetkisi verilmesini istediğinde, Şükrü Saraçoğlu ve Mahmut Esat Bozkurt buna karşı çıkmışlar ve Atatürk bu kişilerin ısrarı ile söz konusu isteklerinden vazgeçmiştir.¹⁰ Ancak, veto ve fesih konusunda Atatürk ve muhtemelen diğer bazı milletvekillerinden de farklı düşünen Şükrü Saraçoğlu ve Mahmut Esat Bozkurt, Atatürk devrimlerini destekleyen kişilerdir. II. Mecliste de farklı düşünceler elbette olmuştur, ama bu farklılıklar çoğunlukla devrimler dışındaki konulardadır, hele bu Meclisin taban tabana zıt kişilerden oluştuğu söylenemez.

II. TBMM, görev yaptığı sürede bütün devrimlerin yasalar yoluyla yapılmasını sağlamıştır. Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin de kaldırılmasını sağlayan 3 Mart 1924 tarihli Türkiye'yi laikleştiren yasalar, Şapka İksası Hakkında Kanun ve 1926'da Medeni Kanun'u bu meclis yasalaştırmıştır. III. Meclis ise 1928'de uluslar arası rakamların ve Latin harflerinin kabulünü sağlamıştır. Cumhuriyet döneminin bütün devrimleri TBMM'nin kabul ettiği yasalarla hayata geçirilmiştir. Öyle ki bu dönemin tamamına bakıldığında yönetim açısından, inkılâp yapmanın önce kanun yapmak anlamına geldiği söylenebilir.¹¹ Bunun en önemli sebebi de elbette "...devrimlerin meşru ve kalıcı..."¹² olmasını sağlamaktı ve Mustafa Kemal Atatürk yasalar yoluyla toplumsal değişimi sağlamayı bir "*devrim stratejisi*" olarak benimsemiştir.¹³

Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM açıldıktan sonra pek çok kez millî egemenlikten bahsettiği görülmüştür. Millî Mücadele döneminde sultan-halifeye karşı, TBMM'nin meşruiyetini göstermek için pek çok kez millî egemenlik kavramına vurgu yapılmıştır. Bu anlayış açılıştan dokuz ay sonra, 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda "*Hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir*" ifadesiyle girmiştir.1923 sonrasında da Mustafa Kemal Paşa yine sıklıkla millî egemenlik kavramını kullanmaya devam etmiştir. Bazen sözlerine bu konudaki hassasiyetin verdiği bir sertlik de yansımıştır. 1923 başındaki Türkiye seyahatinde halka hitaben "*İsteğimiz dışarıda istiklâl, içeride kayıtsız şartsız millî egemenliği korumaktan ibarettir. Millî hâkimiyetimizin isterse bir zerresini bozmak niyetinde bulunanların kafalarını parçalayacağınızdan eminim*"¹⁴ demiş, ertesini gün annesinin mezarı başında "*Millî hâkimiyet uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun*"¹⁵ sözleriyle kararlılığını göstermiştir. Kısa bir süre sonra Konya'da yaptığı bir konuşmada millî egemenliği refah ve mutluluk için temel şart saymıştır: "*Milleti refah ve mutluluğa götürecektir bu alanlarda güvenle,*

9 Şevket Süreyya Aydemir'in değerlendirmesi daha gerçekçidir. Yazar II. meclisin bütün üyelerinin her konuda ortak bir tavır geliştiren "...bir fikir ve davranış birliği içinde..." görünmediğini söylemektedir. Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.137. Ancak, Mete Tunçay ilk bir buçuk yıl meclisin "uysal" davranmadığını söylemektedir. Mete Tunçay, a.g.e., s.57

10 Falih Rifkî Atay, *Atatürkçülük Nedir?*, (tarihsiz), s.23

11 Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1990, s.92

12 Halil İnalçık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yay. İstanbul 2007, s.24

13 Halil İnalçık, a.g.e., s.24

14 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, "Alaşehir'de Halkla Konuşma" 25/26 Ocak 1923, TTK Basımevi, C.II, Ankara 1997, s.71-72

15 *Atatürk'ün Söylev Demeçleri*, (Bugünkü dille yay. haz.: A.Sevim, M.A.Tural, İ.Öztoprak) <http://atam.gov.tr> "İzmir'de Karşıyaka'da Annesinin Mezarı Başında", 27 Ocak 1923 <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/izmirde-karsiyakada-annesinin-mezari-basinda>

*başarıyla yürüyebilmek ise, yalnız bir şarta bağlıdır. Bu şart bulunmazsa o alanlarda başarımız imkânsızdır. Bu şart şudur: Millet in doğrudan doğruya kendi hâkimiyetine kendinin sahip olmasıdır.*¹⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın zaferden sonra da millî egemenliğe sürekli vurgu yapması yalnızca cumhuriyet yönetiminin aslî özelliğini öne çıkarmak değil, aynı zamanda devrimlerin millet odaklı olduğunu ifade etmeye yöneliktir. İstiklâl Harbi'nde TBMM'nin meşruiyetini göstermek için vurgulanan bu kavram 1923 sonrası devrimlerin meşruiyetini vurgulayan bir kavram olmuştur. Atatürk, çağdaş bir Türkiye kurma idealini "...sistemli bir şekilde halk egemenliğine dayanarak..."¹⁷ gerçekleştirmeye özen göstermiştir. Bunun için de öne çıkardığı kurum TBMM olmuştur. 1923 sonrası TBMM üyeleri çoğunlukla aydınlardan oluşmuş ve devrimleri bu meclisin çıkardığı yasalar eliyle hayata geçirmiştir. Halil İnalcık'a göre, Atatürk devrimleri, çağdaş devlet idealini gerçekleştirdiği için meşru görülmüş ve bu süreçte TBMM, dolayısıyla "*ma'şerî vicdan*", Türk devriminin liderini ve modernleşme projesini onaylayan¹⁸ bir kurum olmuştur.

TBMM'nin sınırlı bir muhalefet ile devrimleri yasalastıran bir kurum olması, beraberinde bazı eleştirileri de getirmiştir. Erick Jan Zürcher, "*...meclis grubu toplantılarının işlevi esasen kabine kararlarını onaylamak ve meşrulaştırmaktan ibaretti*"¹⁹ yargısıyla yasama işlevinin göstermelik ve asıl gücün hükümette olduğunu vurgulamıştır. Yine Cumhuriyetin ilanı sonrasında Atatürk'ün siyasal muhalifleri haline gelen Kazım Karabekir Paşa, Rauf Bey, Refet Paşa ve İsmail Canbolat'ın eleştirileri "*devrimlerin hızlı yapılması,*²⁰ *kendilerine danışılmaması ve Meclis'in bir 'kayıt merkezi' haline dönüştürülmesi üzerinde...*" toplanmış²¹ bulunmaktadır.

Bununla birlikte Atatürk'ün Türkiye'deki devrimleri, İran ve Afganistan'dakilerden farklı olarak kişisel patrimoniyal bir otorite üzerine tesis etme imajı yaratmamış²² olması, TBMM'nin bu süreçte öne çıkmasıyla açıklanabilir.

2. İnkılâp Partisi; CHP

Mustafa Kemal Paşa, zaferden hemen sonra, daha 7 Aralık 1922 tarihinde Ankara basınına, halkçılık esasına dayanan ve Halk Fırkası adıyla siyasî bir parti kurmak niyetinde²³ olduğunu açıklamıştır. 1923 yılı başındaki gezilerinde bu fikrini olgunlaştırmıştır. Her yerde, siyasî parti kurma konusunda halkla uzun sohbetler

16 ASD, "Konya Esnaf ve Tüccarlarıyla Konuşma", 20 Mart 1923, <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/konya-esnaf-ve-tuccarlarıyla-konusma>

17 Halil İnalcık, a.g.e., s.33

18 Halil İnalcık, a.g.e., s.64-65

19 Erick Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.258

20 Karabekir'in kızı (Hayat) kıyafeti örnek vererek "*devrimlerin yapılış şekli*"ne itiraz ettiğini, "*devrimlerin ilelebet kalabilmesi için tepeden inme değil, zorla değil, halkı eğiterek yapılmasını*" istediğini söylemektedir. Ayrıntılar için Uğur Mumcu, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, um:ag vakfı Yayınları, Ankara 2002, s.154 vd.

21 Alexandre Jevakhoff, *Kemal Atatürk Batı'nın Yolu*, (çev. Zeki Çelikkol), İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998, s.249

22 Halil İnalcık, a.g.e., s.33-61

23 Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.II, İstanbul 1963, Millî Eğitim Basımevi s.718

yapmış, görüştüğü kişilerin ve halkın düşüncelerinden yararlanmışır.²⁴ 16 Ocak 1923'te İstanbul gazetecileriyle yapılan mülakatta da parti kurma fikrini tekrar duyurmuştur: "...bütün sınıfları birbirinden ayırlamaz olan, çünkü çıkarları da birbiriyle zıt olmayan halkımızın ortak yararlarını ve mutluluğunu sağlamak için "Halk Fırkası" adı altında bir parti kurulması düşünülmektedir."²⁵

Kurtuluş Savaşı başında Türkiye'nin işgal tehlikesi hissedilen her yerinde kurulan Müdafaa-ı Hukuk cemiyetleri Sivas Kongresi'nde birleştirilmişti.²⁶ 1920'de açılan I. TBMM'de çeşitli siyasal gruplar²⁷ olmakla birlikte parti denilebilecek bir siyasal oluşum yoktu. Ancak, ikisi de "Müdafaa-ı Hukuk" adını taşıyan, kısaca I. ve II. Grup olarak anılan iki ayrı gruplaşma vardı. 1923 sonrası, Mustafa Kemal Paşa'nın ilk meclisteki I. Müdafaa-ı Hukuk grubunu siyasal bir parti olarak örgütlenme gereği duymasının temel sebebi, ideallerini gerçekleştirecek bir değişim aracına ihtiyaç duyması²⁸ olmuştur.

9 Eylül 1923'te kurulduğu duyurulan partinin kuruluş gerekçesini, tüzüğünün "Genel Esaslar" bölümündeki amaç açıklamaktadır. Halk Fırkası Tüzüğünde partinin "amacı ulusal egemenliğin "halk tarafından ve halk için" yerine getirilmesinde rehberlik etmek, Türkiye'yi tam anlamıyla bir "çağdaş devlet" durumuna yükseltmek..." olarak açıklanmıştı. Yine bu tüzükte firkanın ihtilal değil, inkılâp fırkası olduğu özellikle belirtilmiştir.²⁹ Bu tarihte Kurtuluş Savaşı'nın askerî dönemi sona ermiş ve şimdi Mustafa Kemal'in, Meşrutiyet döneminden beri Türkiye'de tartışılanları, kendi akıl süzgecinden geçirerek planladığı devrimleri yapma zamanı gelmiştir.

Ş.S. Aydemir'e göre parti "İnkılâp, yani uzun vadeli, toplumun yapısını ve sosyal münasebetleri, esasından değiştirecek, toplumu bir keyfiyet değişikliğine götürecektir" örgüttür.³⁰ Halk Fırkası'na yüklenen öncü-inkılâpçı işlev bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından da pek çok kez ifade edilmiştir. 1923'te cumhuriyetin arifesinde, halka "siyasî terbiye vermek için bir mektep"³¹ olarak kurulan, Halk Fırkası'nın görevi, Mustafa Kemal Paşa'nın sonraki konuşmalarında daha da genişletilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası'nın "esas umdesi... fikrî ve sosyal inkılâpta³² ve medeniyet ve teceddüt yolunda milletin azimkârane ve muvaffakiyetle yürümesini temine delalettir."³³ sözüyle

24 Kemal Atatürk, a.g.e., s.718

25 ASD, "İstanbul Gazeteleri Temsilcilerine", <http://atam.gov.tr/?p=299>

26 Mustafa Kemal Atatürk, Sivas Kongresi'ni CHP'nin ilk genel kongresi saymaktadır. ASD, "Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kongresini Açarken", 15 Ekim 1927 <http://atam.gov.tr/?p=3119>

27 Kemal Atatürk, a.g.e., s.594 Mustafa Kemal Paşa I. Mecliste beş grubun olduğunu açıklamaktadır. Tesanüt Grubu, İstiklâl Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, İslahat Grubu

28 Nur Betül Çelik, "Kemalizm Hegemonik Bir Söylem", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, C.2, Kemalizm, Editörler: Tanil Bora, Murat Gültekinçil, İstanbul 2009, s. 76 "Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından kurulan (Cumhuriyet) Halk Fırkası cumhuriyetçi ideallerin peşinde, bir değişim aracı olarak tasarlanmıştı."

29 Şerafettin Turan, Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi, Tüses Yayınları, İstanbul 2000, s.25

30 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi 1999, C.III, s.92

31 ASD, "Balıkesir'de Halkla Konuşma", 7 Şubat 1923 <http://atam.gov.tr/?p=3011>

32 Mustafa Kemal Paşa, "fikrî ve sosyal inkılâp" kelimelerini 4 gün önceki Trabzon konuşmasında da kullanmıştı.

16 Eylül 1924. ASD, <http://atam.gov.tr/?p=3052>

33 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, "Samsunlularla Konuşma, 20.9.1924, TTK Basimevi, C.II, Ankara 1997, s.199.

partinin değişim hedeflerini geniş bir çerçeveye dahil etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin düşünsel ve toplumsal alanda değişmesi, uygarlık ve ilerleme yolunda azimle yürümesi gerektiğine inanmakta ve bunu partinin sağlayacağına inanmaktadır. 1931'e geldiğinde ise partinin daha da geniş bir alanda etkin olması istenmektedir: "*Parti, millete eğitimlik yapacak; ilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün kültür sahalarında vatandaşları yetiştirmek için öncülük edecektir.*"³⁴ Görüldüğü gibi partinin bilimden ekonomiye, siyasetten güzel sanatlara kadar hemen her alanda millete öncülük yapması hedeflenmiştir. Fark edileceği üzere Halk Fırkası her hangi bir siyasî partiden oldukça farklı amaçlarla kurulmuştur. Siyasi partiler iktidarı ele geçirmek amacıyla kurulan³⁵ örgütler olduğu halde, Mustafa Kemal Atatürk, bu partiyi halkın devrimleri anlamasını, öğrenmesini, benimsemesini sağlayacak bir araç³⁶ olarak kurmuştur. Muhtemelen kapsamlı ve alışılmadık bir toplumsal dönüşümü, yalnızca yasalar yoluyla sağlamak ve kalıcı hale getirmenin mümkün olmadığı düşünülmüş ve bunu parti eliyle sağlamak daha pratik bir yol olarak görünmüştür.

Yine bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün çoğu konuşmasında bütün yurttaşları Halk Partisi'nin üyesi kabul edildiği görülmektedir. "*Biz, bütün vatandaşları partimizin kadrosu dışında düşünmüyoruz... 18 yaşında ve daha yüksek yaşta oy sahibi bütün gençleri fiilen üyemiz görmek isteriz.*"³⁷ sözleri bu durumun ifadesidir. Keza partinin adının halk gibi, nerdeyse toplumun tamamını kapsayan³⁸ bir kelimeyle ifade edilmesi de sebepsiz değildir. Çünkü, Mustafa Kemal Paşa konuşmalarında Türkiye'nin Batı'dan farklı olarak, sınıfsız olduğunu ifade etmiştir. 7 Şubat 1923'te Balıkesir'de yaptığı konuşmada bu konudaki en açık fikirlerini bulmak mümkündür:

"...diğer memleketlerde partiler mutlaka iktisadi amaçlar üzerine kurulmuş ve kurulmaktadır. Çünkü o memleketlerde çeşitli sınıflar vardır. Bir sınıfın çıkarlarını korumak için oluşan siyasî bir partiye karşı diğer bir sınıfın çıkarlarını koruma amacıyla bir parti oluşur. Bu çok doğaldır. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıflar varmış gibi oluşan siyasî partiler yüzünden şahit olduğumuz sonuçlar bilinmektedir. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet girmektedir... Çiftçilerin karşısında olduğunu var saydığımız büyük arazi sahipleri gibi bu ticaret sahiplerinin karşısında da büyük sermaye sahibi insanlar yoktur. Kaç

Yine bir başka yurt gezisinde "Saygıyla tekrar edeceğim ki Halk Partisi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi bütün milleti aydınlatma ve bütün millete yol gösterme göreviyle yükümlüdür..." ASD, "Akhisar'da Bir Konuşma", <http://atam.gov.tr/?p=3082>, 10 Ekim 1925

34 ASD, "Aydın Türk Ocağında Bir Konuşma", Şubat 1931 <http://atam.gov.tr/?p=3159>

35 Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s.160

36 Metin Heper, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu-Batı Yayınları, 2006, s.131 Hatta Heper bu nedenle CHP'nin bir manifesto oluşturup kitleleri peşinden sürükleyecek bir partiye dönüştürülmediğini söylemektedir.

37 ASD, "Konya'da Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bir Konuşma", 28 Şubat 1931, <http://atam.gov.tr/?p=3161> Devamında ise "*Henüz bu yaşa gelmeyenleri üye aday kabul etmek ve onları buna göre hazırlamak gereklidir. Partimizin yüksek idealini ve programının kurallarını bütün vatandaşlara anlatmaktır.*"

38 Levent Köker, a.g.e., s.83 "*Halk kavramı sınıfsal bir temele dayanmadığı durumlarda, belirli bir zaman ve mekan boyutu içinde fiilen yaşamakta olan bir insan kitesini ifade eder.*"

milyonerimiz var? Hiç... Memleketimizde birçok milyonerlerin hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız... Var olan işçimizin miktarı yirmi bini geçmez. ...Bundan dolayı çeşitli meslek sahiplerinin çıkarları birbirleriyle iç içe olduğundan, onları sınıflara ayırmak imkânı yoktur ve geneli halktan oluşmaktadır.”³⁹

Bu anlayış 1938'deki seçim bildirgesinde⁴⁰ de tekrar edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'de büyük toprak sahibi, işçi sınıfı ve sermayedar olmadığını söylemesi dönemin iktisadi gerçeklerine uzak değildir. 1927 nüfus sayımında ülkenin %60'ı kendisini mesleksiz, %32'si çiftçi olarak, yalnız %2,20'si sanayide ve %1,89'u da ticarete faaliyet gösterdiğini beyan etmiştir.⁴¹ 1927 nüfus sayımı sonucunda Türkiye nüfusunun % 76'sının da köyde yaşadığı⁴² ve işçi sayısının yalnızca yüz binden⁴³ biraz fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi Türkiye, burjuvazisi ve işçi sınıfı çok cılız, ticaret ve sanayide faaliyet gösterenlerin sınırlı olduğu, modern mesleklerin gelişmediği bir ülke durumundadır. Bu durumda Halk Fırkası'nın bütün Türkiye'nin partisi olduğunu iddia etmek, dönemi içinde anlaşılabilir gerekçelere dayanmaktadır.

Atatürk, inkılâp partisi sayılan Halk Partisi üyelerinin görevini de inkılâpçı bir çerçeveye oturtmuştur ve şu şekilde açıklamıştır: Parti programını “... yurttaşlara anlatmak ve bu şekilde onların sevgilerini ve güvenlerini kazanmak, parti üyelerinin kutsal ödevidir.”⁴⁴ Atatürk, Serbest Fırka'nın kapanmasından ve yeniden tek partili sisteme geçtikten sonra da partililere ve “inkılâp partisi”ne düşen kutsal saydığı görevleri açıklamaya devam etmiştir: “*Karşımızda birçok partiler varmış gibi her gün daha fazla bir hareketle çalışmak, düşüncelerimizi halk kitlelerinin içine yaymak ve köylere kadar götürmek zorundayız.*”⁴⁵ Mustafa Kemal Atatürk, Trabzon'da bu sözleri sarf etmesinden kısa bir süre sonra, köylere kadar gitme ve parti ilkelerini halka iletme düşüncesini bir kez daha, ama sert bir şekilde belirtmek zorunda kalmıştır. Çünkü 23 Aralık 1930'da yaşanan Menemen vahşeti, Cumhuriyet Halk Fırkası mahfillerinde, halka devrimleri izah etme konusunda yeni değerlendirilmelerin yapılmasına neden olmuştur.⁴⁶ Bir taraftan

39 ASD, “Balıkesir’de Halkla Konuşma”, 7 Şubat 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3011> Benzer sözlerin izmir İktisat Kongresi açış konuşmasında da tekrarlandığını görmekteyiz. ASD, “Türkiye İktisat Kongresi’ni Açış Söylevi”, İzmir 17 Şubat 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3012> ASD, “Balıkesir’de Halkla Konuşma” 7 Şubat 1923, <http://atam.gov.tr/?>

40 Şerafettin Turan, a.g.e., s.38

41 Hakkı Uyar, “Atatürk Dönemi İç Politikası”, *Yakın Dönem Türkiye Tarihi*, (Editörler: Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu), Anı Yayıncılık, Ankara 2006, s.50

42 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 Emre Kongar, bu tarihte Türkiye'nin köy nüfusunu %83,6 olarak vermektedir. Emre Kongar, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1981, s.337

43 M. Şehmus Güzel, İşçi Tarihine Bakmak, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2007, s.107 1927 Nüfus sayımını değerlendiren bir çalışmada ise sanayi işçisi sayısı 238 bin olarak verilmektedir. Mustafa Köse, 1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Y.L. Tezi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

44 ASD, “Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayını Açarken” 9 Mayıs 1935 <http://atam.gov.tr/?p=3192>

45 ASD, “Trabzon’da Bir Konuşma”, 28 Kasım 1930, Cumhuriyet Halk Partisinde söylenmiştir. <http://atam.gov.tr/?p=3154>

46 Yakup Kadri Menemen vahşetinin parti çevrelerinde yarattığı öfke ve şaşkınlığı 30 Aralık 1930'da Hakimiyeti Milliyet’de şu satırlarla ifade edecektir. “*sanki bu ülkede yıllarca hiçbir şey olmadı, sanki... Radikal reformlarımızla ilgili herhangi bir düşünce bu ülkede herhangi bir şeyi değiştirmede... Bu trajedinin pasif, sessiz*

da Mustafa Kemal Paşa, durumu yerinde görmek amacıyla Batı Anadolu'da bir geziye çıkmış ve Aydın Türkocağı'nda vasıta yokluğundan köylere gidemediklerini ve halk ile temasa geçemediklerini söyleyen bir ocaklıya şeyh ve müritlerin köye giderken otomobil masrafı düşünmediklerini hatırlatarak, bir mefkureye kendini adayanların gayeleri uğruna her türlü zahmet ve fedakarlıktan zevk alacaklarını söylemiştir.⁴⁷ Atatürk, hem Cumhuriyet Halk Partisi mensuplarına hem de partinin kültür şubesi kabul ettiği Türk Ocakları mensuplarına ısrarla devrimin bütün ülkeye yayılması için çalışmalarını emretmektedir.

Yine Menemen vahşetinin yarattığı tartışmalar sonucunda olsa gerek, 1931'de parti tüzüğünde de bazı değişiklikler yapılmıştır. CHP'nin 1931 tüzüğü, üyelerin partinin programını, prensiplerini bilmesini ve ayrıca savunmasını kabul etmiştir. Tüzükte parti prensiplerinin *"usanmaksızın, bütün vatandaşlara her vesile..."* anlatılması en önemli görev sayılmıştır.⁴⁸ Bu nedenle çok geçmeden parti üyelerinin halk karşısında konuşmalarıyla etkili olmalarını sağlamak amacıyla "Halk Hatipleri Teşkilatı" kurulmuştur. Hatiplerin çalışmalarında hangi hassasiyetleri göstereceklerini açıklayan bir talimat da hazırlanmıştır. 1931'de yayınlanan "C.H.F. Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı"na göre *"...müessir söz söylemeye liyakatli..."* partililerden seçilen hatipler, *"...inkılâbın esaslarını..."* partinin *"... program ve prensiplerini, Cumhuriyetin faziletlerini ve verdiği, vereceği feyizli neticeleri milliyetperverliği, esas meseleler olarak her söz vesilesinde münasebet getirerek söyleyeceklerdir."* Bu hatiplerden, Türk medeniyetini, Türk tarihini ve kahramanlıklarını her zaman hevesle dinlenebilecek bir mahiyette anlatmaları istenmiştir. Yine cumhuriyet ve zafer bayramlarında halkı aydınlatmak için, şehir ve kasabaların düşman işgalinden kurtuluş günlerinde, hatta düğün, sünnet ve panayırda da aynı mahiyette konuşmalar yapılması önerilmiştir. Talimata göre; hatiplerin partinin ideallerine inanmış, hatipliğe hevesli ve bölgelerinde sevilen kişiler olması, ayrıca köyde ve şehirde hatip olacakların bölgeye göre farklı ikna yeteneğine sahip bulunması gerektiği ifade edilmiştir. İletişimin etkili olabilmesi için köy ve kasabalarda halk dili kullanılması da istenmiştir. Hatiplerin halkın gönlünü kazanmak için bile olsa partinin ilkelerinin dışına çıkmaları ve *"... mutaassıplara rüşvet verecek mahiyette söz söylemekten kat'iyyen..."* sakınmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu talimatta hatiplerin kıyafetçe halka benzemelerinden, hatip kimliklerini gizlemelerine kadar trende, kahvehanede, handa vs nasıl davranmaları gerektiği ayrıntılı olarak açıklanmış ve bu bir *"vatan borcu"* olarak kabul edilmiştir.⁴⁹ Görüldüğü gibi, Halk Fırkası döneminin tüm iletişim imkânlarını ve araçlarını, geniş kitlelere ulaşabilmek için seferber etmeye çalışmıştır. Halk Hatipleri Teşkilatı, döneminin en önemli propaganda aracı haline gelmiştir. Çünkü radio, televizyon ve basın ya yoktur ya etkisizdir. Üstelik bilindiği gibi hitabet,

gözcüleri kimdi? Bu laik, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin yurttaşları. Asıl felaket budur. Bunun anlamı, mevcut iklim ve ortamın, moral iklimin, devrimci, cumhuriyetçi ve yurtsever Türk gençliğinin iklimi ve ortamı olmadığıdır; bu 'asi', 'vahşi', 'soyguncu' ve 'gerici' gibi sıfatlarla betimlediğimiz Nakşibendi tarikatının müridi olan Derviş Mehmet'in iklimi ve ortamıydı. Böyle olmasaydı bu adam yirmi dakika içinde bu işi yapamazdı... Şeyh Mehmet sadece bir belirti, bir emaredir." Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s.78

47 Cumhuriyet, 5 Şubat 1931 (Gazi Hazretleri Denizli'yi Şereflendirdiler)

48 Sefa Şimşek, *Bir ideolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951*, s.47

49 Mete Tunçay, a.g.e., s.455 vd

tiyatro ile birlikte tarihin en eski propaganda teknikleri arasında olmuştur.⁵⁰

Halk Fırkası bir “inkılâp partisi” işlevini yerine getirebilmek için, ideolojik ve kültürel destek sağlayacak örgütsel yapılar da geliştirmiştir. Bunlar arasında, kuruluş gerekçeleri farklı da olsa Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Türk Dili Tetkik Cemiyeti⁵¹ ve kökü Türk Ocağına dayanan Halkevleri ve Halkodaları⁵² öne çıkan kurumlar olmuştur. Söz konusu cemiyetlerin, doğrudan ideolojik tezler üretmedikleri, dil ve tarih alanında faaliyet göstererek, halka da bunu ulaştıracak bir köprü olduğu ve ulus devletin inşası için gerekli olduğu söylenebilir. Rejimin ihtiyaç duyduğu bu örgütlerin etkili olabilmesi için, bunların karşısına çıkabilecek diğer örgütsel yapılar da ortadan kaldırılmıştır. Bu süreçte, Serbest Fırka denemesi ile “Cumhuriyet rejimi ve CHP iktidarı”nın tehlikede olduğu düşünülerek, muhalif varsayılan “*Türk Ocakları, Mason Locaları, Muallim Birlikleri, Kadınlar Birliği... gibi kuruluşlar*” da kapatılmıştır.⁵³ Çoğulculuğun kaldırılması sayılabilecek bu durum rejim açısından kafa karışıklığına meydan vermemek amacı taşımıştır.

Ancak, her yurttaşı üye kabul etmesi ve propaganda için tüm imkânları seferber etmesine, muhalif sayılabilecek örgütlenmeleri engellemesine rağmen Halk Fırkası yönetimi totaliter sayılmamıştır. Bazen otoriter,⁵⁴ bazen de otoriter ile pragmatik⁵⁵ türler arasında sayılmıştır. M. Duverger, Türk tek partisinin totaliter olmamasının gerekçelerini; hücre, milis gücü, üniforma ve sert disipline dayanmaması ve ideolojisinin demokratik bulunması olarak sıralamış, oldukça gerçekçi bir yaklaşımla, Kemalist devrimin özü itibariyle pragmatik olduğunu kabul etmiştir.⁵⁶ Yine bazı çalışmalarda Cumhuriyet Halk Partisi’nin “vesayetçi parti” olarak tanımlanması, partinin kalıcı bir otoriterlik kurma isteğinden değil, toplumu modernleşme kuramına uygun olarak Batılı modelde bir demokrasiye hazırlamayı hedeflemiş olmasına bağlanmıştır.⁵⁷ Bazen de Halk Fırkası’nın yirmi yedi yıl süren tek parti yönetimi anlayışla karşılanmış ve bunun dönemin özelliklerinden kaynaklandığı savunulmuştur. Örneğin Kemal Karpat, “*Toplumsal ve ekonomik ataletten yeni kurtulmakta olan, halkının büyük kısmı hayatını kader kismete bağlamış, ileriye görebilecek bir aydınlar grubundan yoksun bir toplumun başka şekilde hareket etmesi beklenemezdi.*”⁵⁸ sözleriyle otoriter bir modernleşmenin mazur görülebileceğini ifade etmiştir.

50 Sefa Şimşek, a.g.e., s.45

51 Emre Kongar (1999), s.382

52 Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Basımevi, Ankara 1984., s.379

53 Hakkı Uyar, “Modernleşme Sürecinde CHP’nin Rolü”, <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/yayinlar6.html>

54 Ömer Turan, “Son Dönemde Kemalizme Demokratik Meşruiyet Arayışları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.593

Bu çalışmada Halk Fırkası yönetimini totaliter değil ama otoriter sayanlar arasında, Ergun Özbudun, Bülent Tanör, Sami Selçuk sayılmaktadır.

55 Mete Tunçay, a.g.e.,s.13

56 Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, (Türkçesi Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993, s.359-361

57 Levent Köker, a.g.e., s.10

58 Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa yayıncılık, İstanbul 1996, s.126

Halk Fırkası, Mustafa Kemal'in iktidarı elinde tutmak⁵⁹ veya ona "... meşruiyet sağlamak ve yönetime sivil bir görüntü vermek"⁶⁰ için kullandığı bir araç olmamıştır. Ama zaten elinde tuttuğu iktidarı kullanmanın bir aracı olmuştur. Bu araç "...koşullara göre, iknadan zorlamaya kadar değişik yollarla köylüye rehberlik..."⁶¹ yapan bir örgüt olarak görülmüştür. Mustafa Kemal tarafından halka yeni değerler kazandırmakla görevlendirilen parti şubeleri, "*tarihçilerin bile izahta güçlük çektikleri şaşırtıcı bir ölçülülük içinde*" çalışmışlar ve başlangıçta 'siyasi terbiye veren bir mektep' olarak anılsa da bir taraftan da "*tarım, ticaret veya sanayi*" odalarının çalışmalarına benzeyen bir etki yaratmışlardır.⁶² 1950'ye kadar kesintisiz iktidarda kalan Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk'ün "*kültür devrimi projesini hayata geçirebilecek bir enstrüman olarak*" algılanmıştır.⁶³ CHP'nin üye sayısı 1930'da Türkiye nüfusunun % 5.5'i olan 800.000'i, 1936'da Türkiye nüfusunun % 7.8'i olan 1.260.000'e ve 1948'de Türkiye nüfusunun % 9.5'i olan 1.898.000'i bulmuştur.⁶⁴

3. Türk Ocağı ve Halkevleri

II. Meşrutiyet döneminin fikir hareketliliği içinde kurulan Türk Ocağı, Millî Mücadele döneminin başından itibaren Mustafa Kemal'e destek olmuştur.⁶⁵ Cumhuriyetten sonra da bu destek devam etmiş ve TBMM'de Türk Ocağı'nın manevi olduğu kadar maddî olarak da desteklenmesi kabul edilmiştir. ⁶⁶ Türk Ocağı, Mustafa Kemal Atatürk'ün yurt gezilerinde uğradığı ve konuşmaya özen gösterdiği yerlerden⁶⁷ biri olmuştur. Türk Ocağı müdavimi öğrenci, öğretmen ve gençler, Osmanlının yıkılışını, Türk vatanının işgalini görmüş kuşaklardan oluştuğu için, onlar 1923 sonrasının devrimlerini büyük bir coşkuyla desteklemeyi bir görev ve vatan borcu kabul etmişlerdir.

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Ocakları'nı rejimin ve devrimin en büyük destekçisi olarak görmüş ve adeta sahiplenmiştir. "*Türk Cumhuriyetinin inkılâbı ocaklara dayanmaktadır*"⁶⁸ sözü tesadüfi söylenmiş veya bir protokol konuşması değildir. Çünkü Türk Ocakları gerçekten de devrimleri desteklemekle kalmamış, bunları halka ulaştırmak için yoğun bir çaba içine girmişlerdir.⁶⁹ 1928'de önce

59 Bernard Lewis, a.g.e., s.378

60 Emre Kongar (1999), s.279

61 Bernard Lewis, a.g.e., s.378

62 Alexandre Jevakhoff, a.g.e., s.266

63 Metin Heper, a.g.e., s.131

64 Hakkı Uyar, "1923'ten Günümüze CHP Tüzükle Üzerine Genel Bir Değerlendirme", <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/l.pdf>

65 Tahir Kodall, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları", A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 52 Erzurum 2014, s.295-314

66 Tahir Kodall, a.g.m.

67 İbrahim Karaer, Türk Ocakları, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992 Konuşma yaptığı ve ziyaret ettiği Türk Ocağı şubeleri: Akhisar, Adana'da, Konya, Afyon, İnebolu, Kastamonu, Bursa, İstanbul, Aydın, Denizli, Malatya, Samsun, Antalya, Dinar, Trabzon, Kırklareli, Edirne, İzmir, Mersin

68 ASD, "Türk Ocaklarına Dair", 27 Nisan 1925, <http://atam.gov.tr/?p=3069>

69 Batılı bir yazara göre; Cumhuriyetin hedeflediği "Batı medeniyetini halka yaymak, konferanslar ve araştırmalar tertip etmek, halk geleneklerini derlemek, köylünün temizlik ve sağlığını iyi hale getirmek, açık bir milliyetçiliği savunmak gibi ilkeleri olan Türk Ocakları... milliyetçi Cumhuriyet'in en iyi yardımcılarından biri gibidir... Dispanserlerin, köy okullarının, halk dershanelerinin ve konferanslarının, jimnastik kurslarının, sinema seanslarının açılışında..." her zaman aktif olarak çalışmışlardır. Alexandre Jevakhoff, a.g.e., s.26-

“mecliste kabul edilen beynelmilel rakamların halka öğretilmesi için” faaliyete geçildiği,⁷⁰ daha sonra yeni harfleri halka öğretmek için 110 ocağın kurs açtığı, köylüyü aydınlatmak için “irşat heyetleri” kurduğu, Erzurum’da “...köylüyü cumhuriyet, milliyet, medeniyet ve sağlık...” konularında aydınlatmak için heyetler hazırladığı⁷¹ dikkate alınırca ocakların ne kadar aktif olduğu görülür. Öyle ki Halk Fırkası’nın “köylüleri, Kemalist ihtilâlin değerlerine doğrudan ikna şansları”nın az olduğu durumlarda bile Türk Ocağı’nın bu görevi üstlendiği⁷² iddia edilmiştir. Yine Türk Ocağı’nın çeşitli tarihlerde halka açık konferanslarına bakıldığında, Cumhuriyet yönetiminin kadın, gençlik, harf devrimi, dilde sadeleşme gibi ideallerine uygunluk dikkat çekmektedir. Türk Ocakları’nda verilen bazı konferansların başlıkları şunlardır:

“İctimaî Hayatta Kadın (demokraside kadın)”

“İnkılabımızın Manası”

“Meşrutiyet ve Cumhuriyet İnkılapları”

“Türkiye’de Asrî inkılap Nasıl Doğdu ve İnkılaba Karşı Vazifelerimiz.”

“Cumhuriyet ve İnkılaplar”

“Türk inkılabının Mahiyeti”

“Cumhuriyet ve İnkılâp Gençliğinde ve Neslinde Mefkûre”

1930’da “Kadınların İntihap Hakları”⁷³ (Ankara Türk Ocağı’nda Afet İnan ve Atatürk de katıldı.)⁷⁴

“Latin harflerini niçin kabul ettik?”

ve “Türk dilini yabancı sözcüklerden ayıklama ve düzeltme gerekliliği”⁷⁵

Konferansların dinleyici toplulukları üzerindeki etki düzeyi bilinmese de görüleceği üzere Türk Ocakları Cumhuriyet devrimlerinin hayata geçirmeye çalıştığı yenilikleri konu edinmiştir. Türk Ocakları ile Halk Fırkası arasındaki ideal birlikteliği ve dayanışma Mustafa Kemal Atatürk tarafından sıklıkla vurgulanmıştır.

“ Türk Cumhuriyetinin inkılâbı ocaklara dayanmaktadır.”⁷⁶

266, Yine Türk Ocakları üzerine yapılmış bir çalışmada, ocakların vatandaşlara hemen her konuda bir okul olduğu izah edilmiştir. İlbey Cemal Nuri Özdemirci, İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş sürecinde devlet - sivil toplum ilişkisi; Türk Ocakları örneği, Yayınlanmamış Y.L.tezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> “İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi: Türk Ocakları Örneği” “1924 yılında Ayvalık’ta açılan gece derslerinde; ticari, zirai, fenni, sinai, hukuki, medeni malumat, elektrik ve musiki, Bursa Ocağı gece mektebi derslerinde ise; elifba, kıraat, imla, tahrir, hesap, malumat, medeniyet, vataniye, Türk tarih ve coğrafyası okutuluyordu.”

70 İlbey Cemal Nuri Özdemirci, a.g.e.

71 İbrahim Karaer, a.g.e., s.75, 154-157

72 Alexandre Jevakhoff, a.g.e., s.266

73 İbrahim Karaer, a.g.e., s.85 vd.

74 Eren Akççek, Mehmet Karayaman, Atatürk’ün Türk Ocakları’nı Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar, Ankara Türk Ocağı Yayını, 2008, s.58 vd Afet Hanım bu konuşmada kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinin gerekçelerini öne çıkarmakta, demokrasi ve cumhuriyetin bunu gerektirdiğini savunmaktadır. Yine sonraki yıllarda ders kitaplarında da tekrar edilen Türk tarihinde kadınların hakanlarla birlikte davrandığı tezini vurgulamaktadır.

75 İlbey Cemal Nuri Özdemirci, Yayınlanmamış Y.L.tezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

76 ASD, “Türk Ocaklarına Dair”, 27 Nisan 1925, <http://atam.gov.tr/?p=3069>

“Türk Ocakları, Cumhuriyet Halk Partisi’nin kültür şubesidir... Ocaklılar, Cumhuriyet Halk Partisi’nin programını vatandaşlara açıklamakla gerçek görevlerini yapmış, ideallerine en büyük hizmeti yerine getirmiş olurlar.”⁷⁷

Atatürk, Türk Ocaklarını ziyaret ve çalışmalarını takdir ettiği gibi zaman zaman ocaklılara aslı görevleri olduğunu hatırlatmayı da ihmal etmemiştir:

“Cumhuriyeti, onun gereklerini yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet prensiplerini sevdiniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmayınız”

78

“... millî ve siyasal görevlerini anlatmak parti teşkilâtımıza, partimizin bir şubesi olan Türk Ocakları’na ve her yerde mutlaka Türk Ocakları’nın içinde memleket gençleriyle beraber çalışmaları gereken öğretmenlere düşer...”⁷⁹

Keza 1927’de Atatürk’ün isteği ile Türk Ocakları Kanunu’nda bazı değişiklikler yapılarak parti-ocak birlikteliği sağlanmıştır. Özellikle 3. Madde ile *“Cumhuriyet, milliyetçilik, çağdaş uygarlık ve halkçılık ülkülerini izleyen Türk Ocağı, bu ülküleri gerçekleştirmekte Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasasında (siyasetinde) beraberdir. Türk Ocağı, bu ülküleri yaymak ve aşlamak için bilim, hars ve toplum alanında mücadele eder, çaba gösterir.”⁸⁰* Kararı bu işbirliğinin artık bir devlet politikası haline geldiğini göstermiştir.

Türk Ocakları devrimlerin yerleşmesine çaba sarf ettiği gibi bazen de Atatürk devrimlerinden önce bazılarını uygulamaya başladığı da görülmektedir. Örneğin daha kanun çıkmadan ocak üyeleri soyadı kullanmaya başlamışlardır.⁸¹

Halk Fırkası ile Türk Ocakları arasındaki işbirliği 1930 sonuna kadar bozulmamıştır. Ancak 1930 sonundaki Menemen isyanı Türk Ocakları’nın kapanışına yol açan sürecin başlangıcı olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, Menemen isyanı sonrası, durumu yerinde görmek için Batı Anadolu’yu kapsayan bir geziye çıkmıştır. Bu gezi sırasında Aydın Türk Ocağında yapılan bir sohbet⁸² Mustafa Kemal’de ocakların Türk devrimini halka ulaştırmakta yetersiz olduğu duygusunu yaratmıştır.⁸³ Ayrıca Serbest Fırka’nın kurucuları arasında *“Ahmet*

77 ASD, “Aydın Türk Ocağında Bir Konuşma”, Şubat 1931, <http://atam.gov.tr/?p=3159>

78 ASD, “İstanbul’da Bir Konuşma”, 18 Aralık 1930 Türk Ocağı’nı ziyaretlerinde, <http://atam.gov.tr/?p=3155>

79 ASD, “Konya’da Cumhuriyet Halk Partisi’nde Bir Konuşma”, 28 Şubat 1931 <http://atam.gov.tr/?p=3161>

80 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s. 83-84. Ayrıca İbrahim Karaer, a.g.e., s.32

81 Eren Akçiçek, Mehmet Karayaman, a.g.e., s.28

82 *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1931 (Gazi Hazretleri Denizli’yi Şereflendirdiler)

83 Yine Ocakların devrimlere ilgisiz kaldığı eleştirisi ve Sovyetler Birliğiyle ilişkileri bozabilecek Turancı eğilimlerin ocak içinde güçlendiği düşüncesi kapatılma için diğer gerekçelerdir. Zeki Arkan: “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. VI, sayı:23, (1999) 261-281.

1930 sonrası hemen aynı eleştiri İstanbul Darülfünunu’na yönelilecektir. *“Darülfünun’un inkılâbın yerleşmesine yeterince katkıda bulunmadığı, yeni devlet zihniyetine ayak uyduramayarak inkılâbın gerisinde kaldığı ve hatta inkılâplara karşı olumsuz bir tutum takındığı söylenmeye”* başlanacaktır.

Özgür, Gökmen, “28 Şubat: Bir “Batılılaşma Restorasyonu mu?”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce C.3, Modernleşme ve Batıcılık*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, 4. Baskı İstanbul, 2007, s.360

Ağaoğlu, Reşit Galip, Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi Türk Ocaklarının önde gelen liderleri"nin de yer alması⁸⁴ Halk Fırkası'nda Ocaklara şüpheye bakışa sebep olmuştur.⁸⁵ Bu nedenle kısa süre sonra bizzat Atatürk tarafından partiye ocağın birleşme zaruretinde olduğu ifade edilmiştir: "Ülkenin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korunması için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi güçlerin bir yerde toplanması gerekir... Aynı cinsten olan güçler ortak amaç yolunda birleşmelidir."⁸⁶ Çok geçmeden (10 Nisan 1931) toplanan Türk Ocakları olağanüstü kurultayında CHF'ye katılma kararı alınmıştır.⁸⁷

Görüldüğü gibi Türk Ocakları⁸⁸ faaliyette bulunduğu 1931'e kadar, CHF ile fikir ve ideal birliğinde olmuş, devrimlerin yerleşmesinde ve yayılmasında etkin bir örgüt haline gelmiştir. Türk Ocaklarının kapanmasından kısa bir süre sonra 10 Mayıs 1931'de toplanan CHF'nin III. büyük kurultayında hem Kemalizm tanımlanmış, hem de Kemalizm denilen "...ilkelerle formüle edilen ideolojinin geniş kitlelere yayılmasını sağlayacak mekanizmaları örgütlemek üzere hareket..." edilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁹ Bu kurultayda egemen olan görüş: "Cumhuriyet Halk Partisi'nin yaptığı büyük devrimin ulusal benliğe sindirilmesi lazımdır... yeni görüşü halka aşilayarak yeni zamanın anlayışına göre ulusu tek tek bireyler halinden..." çıkarmak, "partinin görüşüne göre" bir eğitimle halkın durumunu yükseltmek gerektiği olmuştur.⁹⁰ Halkevlerinin kuruluş kararı da bu kongrede alınmış, Türk Ocaklarının kapanmasından yaklaşık on ay sonra Halkevleri açılmaya başlanılmıştır.

Türk Ocağının yerini alan Halkevi de tıpkı Türk Ocağı gibi "Cumhuriyetin getirdiği değerlerin halk kitlelerine ulaşmasında... CHP'nin halkla bütünleşmesinde"⁹¹ rejim açısından "ideoloji taşıyıcı" bir örgüt haline getirilmiştir. Bir yandan Türk Tarih Kurumu'nun, tarih açısından yeni toplumun ideolojisini pekiştirecek araştırmalar yapması, öte yandan bu çalışmaların, Halkevleri yoluyla topluma mal edilmesi düşünülmüştür. Aynı olay dil için de söz konusudur. Halkevleri'nin çalışma yapacağı spor, sanat, eğitim, yardım gibi bütün alanlar "ideoloji taşıyıcı mekanizmalar" olarak düşünülmüştür.⁹²

84 Sefa Şimşek, a.g.e., s.37

85 Zeki Arıkan, a.g.m. Zeki Arıkan'a göre, kimi devrimlere karşı ilgisiz kaldığı için Türk ocaklarının kapatıldığı söylenmiştir. Niyazi Berkes, "Unutulan Yıllar" isimli hatıralarında Türk Ocağı'nda Zeki Velidi'nin konferanslarında, Atatürk devrimlerinin, Türk dünyasında "kültür bunalımı" yaratan eylemler olduğundan söz ettiğini söylemektedir. Bu türden eleştirel yaklaşımlar da Ocağın kapatılması sürecini kolaylaştırmıştır.

86 ASD, "Türk Ocakları Hakkında", 25 Mart 1931 <http://atam.gov.tr/?p=3162>

87 İbrahim Karaer, a.g.e., s.39 vd.

88 Türk Ocaklarının etkinliğini göstermesi açısından şube ve üye sayısı şu şekildedir: 1924 yılında 112 olan şube sayısı, 1925'de 135, 1926'da 237, 1927'de 257 ve 1931'de 267'dir. Üye sayısı 1926'da 30.000'i bulmuş ve Ocaklar kapatılmadan evvel 32.000'e ulaşmıştır. İlbey Cemal Nuri Özdemirci, a.g.e.

89 Neşe G. Yeşilkaya, "Halkevleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinçil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.113

90 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap I. Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s.73

91 Zeki Arıkan, a.g.m., 261-281

92 Emre Kongar (1999), s.283

Menemen hadisesi⁹³ sonrasında Atatürk'ün dil ve tarih çalışmalarına önem verdiğini ve ulusal duyguların güçlendirilmesine çalıştığı bilinmektedir. Halkevleri özellikle bu amaca uygun çalışan kurumlar olmuşlar ve çok kısa sürede Türkiye'nin en etkin kurumlarından biri haline gelmiştir: 1934'te 80 Halkevi tarafından, bir yıl içinde 1537 konferans, 402 konser, 511 temsil verilmiş, 120 köy gezilmiş ve bir yıl içinde konferansa katılan dinleyicilerin sayısı 798.000'i bulmuştur. Halkevleri, kütüphanelerine 97.000 kitap toplayabilmişler ve bunları 428.000 kişiye okutmuşlardır.⁹⁴ 1938'de üye sayısı 90.000'i aşmış ve 6.000.000 kişi etkinliklerden yararlanmıştı.⁹⁵ Atatürk Halkevleri'nin çalışmalarından memnun olmalıdır ki 1935'e geldiğinde *"Partimizin, Halkevleriyle bütün yurttaşlara kucağını açması vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı"*⁹⁶ demiştir.

Bir "devrim kurumu" olarak Halkevleri'nin geniş kitlelere ulaşma araçları, düzenlediği konferanslar, kurslar, temsiller, hemen her şehirde yayınladığı dergiler olmuştur. Halkevlerinin Türk devrimini halka yayma işlevi Neşe G. Yeşilkaya'nın cümleleriyle şöyle özetlenebilir: Halkevleri *"yeni eğlence anlayışları, dans, müzik, tiyatro, Kemalizmin yaygınlaştırılması için araç olarak kullanılır. Kadınları erkekleri bir arada müzikli aile toplantıları için balo salonları, müzik holler; telkin için tiyatro salonları; gürbüz, sağlıklı yeni nesil için spor salonları... dinleyen, düşünen yeni nesil için toplantı salonları... okuma zevkinin aşılınması için kütüphaneler yapılır."* Halkevleri, hükümet konakları ile birlikte cumhuriyet meydanlarında yerini almıştır. *"Halkevleri ile Kemalist ideoloji ve buna dayalı olan partinin ilkelerini yaymak ve bu ideolojinin ürünü olan devrimleri yerleştirmek amaçlanır... Halkevlerinin en önemli işlevi devrimlerin telin ve terbiye yolu ile halka benimsetilmesidir."* Halkevleri düzenlediği konferansları *"...hoparlörler ile halka dinletir. Ayrıca Ankara Radyosu yayınlarında da hoparlörler ile bahçe ve meydanlarda dinletilmesine gayret edilir... Halkevleri 19 yıl boyunca 77 dergi çıkarır."* Ankara Halkevinin yayınladığı derginin adını Atatürk vermiştir: Ülkü. Ülkü'nün ilk sayısında Recep Peker, dergiden beklenen görevi şöyle açıklamıştır: *"Ülkü karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılâp unsurlarını ısıtmak..."*⁹⁷ Toplum devrimlere ısındırmak amacıyla yalnızca Halkevleri'nin yayınladığı dergiler değil basının diğer kısmı da rejim açısından bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır.⁹⁸

93 Feroz Ahmad, SCF ve Menemen gerici olayının CHF'ye çok şey öğrettiğini, en azından kitlelere kazanılmış gözüyle bakılamayacağını anlaşıldığını söylemektedir. 1920'lerin reformlarının halka kavratılmadığını ve partinin kitleleri kazanabilmek için ideolojik bir saldırıya geçmesi gerektiğini anladığını ifade etmektedir. Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1985, s.227

94 Zeki Arıkan, a.g.m.

95 Şerafettin Turan, (1999), s.81

96 ASD, "Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayını Açarken", 9 Mayıs 1935, <http://atam.gov.tr/?p=3192>

97 M. Bülent Varlık, "Ülkü: Halkevleri Mecmuası", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.268

98 Örneğin Günver Güneş'e göre, Aydın'da Ant gazetesi yeni rejimin sesi soluğu olmuştur. Zaman zaman bu rol rehberliğe dönüşmüştür. Gazete yazdığı yazılar ve haberleriyle kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesi, seçme seçilme haklarının verilmesi konularında halka önderlik etmiştir.

Günver Güneş, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aydın'da Basın Yayın Hayatı", Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: XXVI, Sayı:41, sayfa:21-59, 2007

Bu derginin yazarlarından, halkın anlayabileceği açıklıkta “açık dilli, millî duygulu, Türk özlü eserler” yazmaları beklenmiştir. “Fikir ve tez telkininde” Sanat Şubesi de görevlidir. “sanat”, “mürebbi” olarak görülmüş ve sanatın “devrimin” emrinde olması beklenmiştir. Müzik zevkinin değiştirilmesine gayret edilmiştir.⁹⁹ Görüldüğü gibi 1930’lu ve 1940’lı yılların Türkiye’inde toplumun tamamını cumhuriyet devrimleri doğrultusunda seferber etmenin en önemli kurumsal araçlarından biri Halkevleri olmuştur. Halkevlerinin etkisini artıran bir başka neden ise üyelerinin “devlet memurları, aydınlar, serbest meslek sahipleri ve özellikle öğretmenler”¹⁰⁰ gibi toplumun eğitilmiş, etkin kesimlerinden oluşmasıdır.

Halkevlerinin etkin olması, biraz da kitle iletişim araçlarının gelişmediği bir dönemde, roman ve piyes gibi propaganda yapmaya uygun türlerin etkin olarak kullanılmasıyla açıklanabilir. Yine bu gerçekten hareketle Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’nin “muasır medeniyet seviyesi”ne erişme ideallerine uygun bir edebiyatın geliştirildiği görülmektedir. Daha kurulduğu günlerde Ankara Halkevinde “Devrim edebiyatı nasıl olmalıdır” konusu uzun uzun tartışılmış ve sonuçta “fikir planında Atatürk ilke ve inkılâpları çerçevesinde oluşturulmuş eserler”in¹⁰¹ ortaya çıktığı bir edebiyat gelişmiştir. Bu dönemin roman, öykü ve piyes yazarları çoğunlukla Cumhuriyet devrimlerini içselleştirmiş “Cumhuriyet’in yaratmak istediği yeni insan tipini, kadın-erkek ilişkileri, aile yapısı ve toplumsal yaşantı etrafında canlandırmayı millî bir görev telakki etmişlerdir.”¹⁰² Örneğin, Atatürk’ün konuşmalarında pek çok kez dile getirdiği, Türkiye’nin imtiyazsız, sınıfsız bir toplum olması dönemin siyasetçi yazarlarından Memduh Şevket Esenal’ın eserlerine de yansımıştır. Onun eserlerinde Ankara toplumun her kesiminden insanın bir arada yaşadığı ama sınıfsız bir şehir olarak tasvir edilmiştir.¹⁰³

Ancak, devrim edebiyatı sayılan bu eserler çoğunlukla “sanatsal ve edebî olma kaygısı taşımayan, birinci önceliği siyasi mesajlar vermeye çalışan piyesler”¹⁰⁴ olup, sanat bir propaganda aracı¹⁰⁵ ve tiyatro da rejim tiyatrosu olarak tasavvur edilmiştir. Bu dönemde oynanan temsillerin bazılarının isimlerine bakıldığında

99 Neşe G. Yeşilkaya, a.g.m., s.114

100 Süleyman İnan, Denizli’deki Halkevleri ve Faaliyetleri (1932-1951) Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 25-26, Mayıs-Kasım 2000 s. 135-157

101 Ö. Faruk Huyugüzel, “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Halkevlerinin Rolü”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.VI, sayı 23

102 Ömer Türkes, “Güdük Bir Edebiyat Kanonu”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.440

103 Ömer Türkes, a.g.m., s.433

104 Süleyman İnan, a.g.m. Bu türden eserler Reşat Nuri Güntekin’in 1940 yılında yazdığı bir raporda eleştiriyor. Kötü bir tiyatro eserindeniyi bir propaganda malzemesi çıkmayacağını söylüyor. Hamdiye Algan, Halkevlerinde İnkılâp Temsilleri (1932-1950), Yüksek Lisans Tezi, (<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6245/>) Benzer bir eleştiri de Tahir Alangu tarafından yapılmıştır. Tahir Alangu, cumhuriyetin ilk yıllarındaki edebiyatın “henüz halka mal olmamış devrimlerin propagandasını yapmaya memur edilmesi” nedeniyle “bütün teşvikler ve ısrarlara rağmen”, cılız ve kaba propaganda eseri olarak kaldığından yakınmaktadır. Ömer Türkes, “Güdük Bir Edebiyat Kanonu”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, c.2, Kemalizm, İst. 2009, İletişim Yay., s.42

105 Murat Belge, Türkiye’de yazarların propaganda için seferber edilmesinin ittihatçılarla başladığını söylemektedir. (Murat Belge, *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.671-672) Ancak, XIX. yüzyıldan beri Namık Kemal başta olmak üzere hemen her yazarın ülke sorunlarına ilgisiz kalamadığı gerçeği unutulmamalıdır. Osmanlı’nın son döneminin siyasal sorunlarının, Batılılaşmanın, savaşların yarattığı travmaların edebiyatımıza bolca girdiği hatırlanırsa bunların yönetimler elinde propaganda aracı olması da beklenilmeyen bir durum değildir. Yazar Cumhuriyet dönemi tiyatro eserlerinde ise militarizm propagandası değil cumhuriyet propagandası yapıldığını söylemektedir. a.g.e., s738

bu özellik açıkça görülmektedir. “*Kemalist piyes, milli piyes ya da İnkılâp Temsil*” olarak anılan bu piyeslerin bazılarının isimleri şöyledir: Gazi’nin Yolu, İnkılaplarımız, Atatürk Yurdunda Büyük Devrim, Bir Ülkü Yolu, Devrim Yolcuları, 10 İnkılâp,¹⁰⁶ Yurdum İçin, Emrindeyiz, Köy Muallimi,¹⁰⁷ İnkılâp Çocukları, Şeriye Mahkemesi, Uyanış, 10 Yılın Destanı, İstiklâl, Atilla, Cumhuriyet Çocukları, İdealist Talebe, Ülkü Çocukları, Gazi Çocukları İçin.¹⁰⁸ Görüldüğü gibi isimlerine bakıldığında bile bunların, Türk devrimi, Atatürk ve cumhuriyete sahip çıkmak, Türk çocuğuna bu konuda düşen görevi izleyenlere aktarma amacıyla yazılmış eserler olduğu anlaşılmaktadır. Keza 19 Şubat 1932’de halkevlerinin açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmasında Dr. Reşit Galip Halkevlerinde oynanması istenilen piyesleri şöyle ifade etmiştir:

“Halkevi sahnelerinde yalnız milli tezleri müdafaa eden mevzularda piyesler temsil edilir. Bizim mevzularımız umumi Türk tarihi ile milli mücadelenin her biri bir millete ebediyen şeref ve ıftihar sermayesi olabilecek sayısız safhaları, Türkün güzel ahlakı, yüksek faziletleri, Türk ruhundaki maddi, manevi sonsuz kudretler gibi, menbalardan alınacaktır. Saltanatla Cumhuriyet’in, irtica ile inkılabın, modern mekteple köhne medreselerin, iyi vatandaşla fena vatandaşın, umumi cemiyet menfaatleriyle şahsi menfaatlerin... mukayesesi... Halkevlerinin temsil mesaisine zemin teşkil edeceklerdir.”¹⁰⁹

4.Ordu

Türkiye’de ordu XIX. yüzyılın başlarından itibaren yenileşme hareketlerinin¹¹⁰ adeta lokomotifini sayılabilecek en temel kurum olmuştur. Pozitif bilimlerin esas olduğu, yabancı dil öğretilen modern askerî okullar çoğunlukla politika ile yakından ilgili yenilikçi kuşaklar yetiştirmiştir. Bilindiği gibi meşrutiyet isteyen gizli örgütler ve cumhuriyetin kuruluşunda aktif rol oynayan kadrolar çoğunlukla askerî

106 Bu piyeslerin içeriklerini göstermek için iki örnek öğretici olabilir: “10 İnkılâp” isimli piyeste öğretmen öğrencilerden Türk inkılabındaki “Kurtuluş Harbi, Cumhuriyet, Harf İnkılâbı, İktisat İnkılâbı, Maarif İnkılâbı, Din İnkılâbı, Şapka İnkılâbı, Kadınların Yükselmesi, Dil İnkılâbı” yeniliklerinin hangisinin en büyük olduğunu tartışmalarını istemektedir.

Yaşar Nabî’nin “Köyün Namusu” adlı piyesinde de cumhuriyet ve onun yeni yasaları öne çıkarılır. “Köyün zengin ve zorba ağası ile onun her dediğini yapan imamın oyunlarını bozma noktasında Kemalist öğretmen Hasan’ın ve doktorun çabaları sık sık kanunların gücüyle gündeme taşınır.” Piyesteki konuşmalarda nikahı imamın değil, memurun kıyması, çok kadınla evlenilemeyeceği, cumhuriyetin okullarının tercih edilmesini gerektiği belirtilir.

Selçuk Çıkla, “Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Anısına Yapılan Edebi Yayınlar” <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi1/4selcukckla.pdf>

107 Bazı piyesler muhtemelen pek çok Halkevinde oynanmıştır. Kayseri Halkevinde de Köy Muallimi, İnkılâp Çocukları oynanmıştır. Mustafa Şanal, “Atatürk Döneminde Kayseri Halkevi ve Faaliyetleri (1923-1938)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 64-65-66, Cilt: XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006

108 Hamdiye Algan, Halkevlerinde İnkılâp Temsilleri (1932-1950), Yüksek Lisans Tezi, (<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6245/>) Nezahat Demirhan, *Cumhuriyetin Onuncu Yılında Türk İnkılâp Tarihinde Yeri ve Önemi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.72

109 Hamdiye Algan, *Halkevlerinde İnkılâp Temsilleri* (1932-1950), Yüksek Lisans Tezi, (<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6245/>)

110 Burada Duverger’in geri kalmış ülkelerde ordunun ilerici bir rol oynadığı tezini hatırlatmak gerekir. “...Ordu, çağın gereksinmelerine ve bu arada çağdaş teknolojiye genellikle ilk açılmış kurum olarak, toplumun geri kalmışlıktan kurtulmasını şiddetle istemektedir.” Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s.312

okullardan yetişmiştir. Kendisi de askerî okullarda eğitim alan Mustafa Kemal Atatürk, çok güvendiği orduyu cumhuriyet döneminde devrimlerin bir parçası görmüştür. 1925’de Kastamonu’da “*Ordumuz, milletin ilerleme ve yükselme adımlarına öncü olmuştur. Milletimizin bütün inkılâplarında birinci adımı işgal etmiştir*”¹¹¹ sözleri, ordunun modernleşmedeki tarihî işlevini ve sonraki dönemde de bu işlevinin devam edeceğinin habercisi olmuştur. Atatürk, 1931’de Konya’da yine ordunun öncü rolünden bahsetmiştir: “*Türk milleti, ne zaman yükselmek için adım atmak istemişse bu adımların önünde daima öncü olarak, yüksek millî ideali gerçekleştiren hareketlerin öncüsü olarak kendi kahraman çocuklarından oluşmuş ordusunu görmüştür*”

Ordunun, yenileşmenin temel aktörü olması Cumhuriyetin ilk dönemlerinde de artarak devam etmiştir. Bu nedenle toplum nazarında saygınlığı ve güvenilirliği de artmıştır.¹¹² Burada söz konusu edilen “*Kemalistlerin, devrimci siyasetinin ana gücü olarak*”¹¹³ ordunun bir baskı aracı olarak kullanıldığı¹¹⁴ iddiası değil, büyük çoğunluğu köylü ve iyi bir eğitim alma şansına sahip olmayan bir ülkede, Atatürk devrimlerinin yerleşmesine, kurumsal yapısı yerine oturmuş, en örgütlü güç olarak ordunun destek vermiş olmasıdır. Elbette XIX. yüzyıldan beri uluslararası çatışmaların ortasında kalmış devlet kurumu olarak ordunun devleti sahiplenen bir refleks geliştirdiği unutulmamalıdır. Bu nedenle Atatürk’ün 1924’te sarf ettiği “*Türkiye Cumhuriyeti yalnız iki şeye güvenir: biri millet kararı, diğeri en üzücü ve en zor şartlar içinde dünyanın görüşlerine hakkıyla değer veren ordumuzun kahramanlığı*”¹¹⁵ sözü de bu tarihî arka plan göz önüne alınarak değerlendirilmelidir.

Askerliğin zorunlu ve ordunun kendine özgü bir disipline sahip olması 20’li yaşların başındaki her genç erkeğin hem askerlik eğitimini almasını, hem de cumhuriyetin istediği yurttaşın yaratılması için bir eğitim almasını sağlamıştır. “*Medeni Bilgiler*”de askerliğin yalnız askerî açıdan değil, “*irfan noktai nazarından da tedris ve talim eden bir mektep, bir terbiye ocağı*” olduğu vurgulanmış, burada vatandaşların, Genç Osmanlılar’dan beri vazgeçilmez bir slogan olan Fransız devriminin üç şiarından biri olan ve eşitlik anlamına gelen, “*müsavat*”ı öğrendiği ifade edilmiştir. Yine vatandaşın millet ve memlekete yararlı olmanın gerekliliğini asker ocağında öğrendiği belirtilmiştir.¹¹⁶

111 Hikmet Özdemir, *Atatürk’ün Liderlik Sırları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s.106

112 Salih Akyürek, F. Serap Koydemir, Esra Atalay, Adnan Bıçaksız, *Sivil Asker İlişkileri ve Ordu Toplum Mesafesi*, Bilgesam Yayınları, Ankara 2014, s.135 Kaynak: Ergun Özbudun, Study on Democratic Control of Armed Forces Civilian Control of the Military: Why and What?, Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu Yayını, Study No 389/2007, Strasburg, 26 September 2007, s.4.

113 Umur Karamollaoğlu, *Militarizm ve Pretoryanizm Ekseninde Modern Türkiye’de Ordu İktidarı ve Neo-liberalizmin Ordu İktidarına Etkisi*, Yayınlanmamış Y.L. Tezi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> Orduyu “*Kemalistlerin, devrimci siyasetinin ana gücü*” kabul eden Ümit Özdağ’dır. Kaynak olarak; Ümit Özdağ, *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınevi, 2006, s. 43

114 Falih Rıfkı Atay’ın verdiği örnek bu anlamda sayılabilir. Ordu Atatürk devrimlerinin koruyucusudur. Falih Rıfkı şu örneği veriyor: “*Fevzi Çakmak, devletin ve görevinin adamıydı. Muhafazakardı: Devrimlerden hiçbirinin tarafı olmadığını bildirdik. Genelkurmay Başkanlığı’ndan ayrılıncaya kadar eski yazıyı kullanmıştır. Atatürk, belli başlı devrim kararlarını verdikten sonra bir defa pek sevdiği Diyanet İşleri Reisi Hoca Rifat Efendi’yi çağırıp, onu tatlı dille kandırır, sonra: “Şimdi Mareşal’e gidelim” derdi. Biri camilerin ve hocaların, biri ordunun başıydı.*” Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, s.224 vd.

115 ASD, “Ordu İleri Gelenleriyle İkinci Konuşma”, 22 Şubat 1924, <http://atam.gov.tr/?p=3043>

116 Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, TTK Yayını, Ankara 1969, s.122

“Asker ocağı, teşkilatıyla, millet ve hükümetin itimadını haiz, ilim ve ahlakça yüksek, fedakârlık fikirleri ve hassaları ile mümtaz, vazife aşkıyla bağlı zabıt heyetlerinden teşekkül eden talim heyetleriyle, milletin yetişmiş gençlerini yalnız askerlik noktai nazarından değil irfan noktai nazarından da tedris ve talim eden bir mektep, bir terbiye ocağıdır. Bu ocakta vatandaşlar müsavatı öğrenirler; cesaret ve teşebbüs fikirlerini inkişaf ettirirler. Bu ocakta bütün vatandaşlar hep aynı toprağın evladı olduklarını en iyi duyarlar. Bütün vatandaşların millet ve memlekete nâfi ve hâdim olmak lüzumu orada en iyi anlaşılır”¹¹⁷

Bu hedefler¹¹⁸ doğrultusunda ordu, Cumhuriyetin ihtiyacı olan *“laik milliyetçi”* ideal yurttaşı yaratan araçlardan biri haline gelmiştir. Silahlı Kuvvetler, *“Kemalist ideoloji”* nin şekillendiği 1930’larda tek parti tarafından *“halk okulu”* olarak oldukça yüceltilmiştir.¹¹⁹ 1930’larda Halk Fırkası’nın bastırıldığı bir afiş, *“Acemi bir asker orduya toy bir genç olarak girer, dinç bir erkek olarak çıkar, orduda kendisine okuma yazma öğretilir, spor ve sağlık hizmetlerinden yararlanır ve yurt sevgisi artar.”*¹²⁰ sözleriyle, ordunun Anadolu gençleri için bir eğitim dönemi olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Saygın ve güvenilir bir kurum olarak ordu, günlük politikaların dışında kalsa da Atatürk devrimlerini gerçekleştirme aracı olarak, daima *“devrim politikalarının içinde olmuştur.”*¹²¹ Ordunun, köyünden çoğunlukla ilk kez çıkmış gençlere, askerlik yanında teknik tarım,¹²² okuma yazma, sağlık bilgileri, vatandaşlık bilgileri, dönemin teknolojik bir aracını kullanmayı, hatta bazen doğum kontrolünü öğretmesi ve zaman zaman bir meslek kazandıran eğitim vermesi yakın zamanlara kadar devam etmiştir. Orduya yüklenen bu görev, komutanların kişisel tercihi olmaktan çıkarılmış ve 1935 tarihli *“Ordu Dahili Hizmet Kanunu’na”*¹²³ alınmıştır. 1926–1937 yıllarında terhis edilen askerlerin içinde bu kurslardan mezun olanların oranı yüzde 20’lerden yüzde 70’lere yükselmiştir.¹²⁴ Cumhuriyetin getirdiği değişim rüzgârı zorunlu askerlik sayesinde bütün gençliği etkilemiş, askerlikte öğrendiklerini diğer köylülere öğreten gençler *“...kendi köylerinin doğâl önderleri”*¹²⁵ haline gelmişlerdir. Bu erkeklerin askerlik

117 Afet İnan, a.g.e., s.122

118 Keza 1935 tarihli Ordu Dahili Hizmet Kanunu’nun 36. Maddesinde gerekli düzenleme yapılmıştır. *“Orduda ahlak ve maneviyatın yükselmesine ve milli duyguların kuvvetlendirilmesine bilhassa dikkat edilir. Cumhuriyete sadakat, vatana muhabbet, hüsnü ahlak, üste itaat, ifayı hizmete sebat ve mukavemet, cesaret ve şecaat, hayatını hiçe saymak, harbe hazırlık... dinin yasaklarına uymak, sıhhatini korumak, sır saklamak her askerın esas vazifesidir.”* Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, 2.cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987, s.757

119 Özgür Gökmen, “28 Şubat: Bir “Batılılaşma Restorasyonu mu?”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.3, Modernleşme ve Batıcılık*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, 4. Baskı İstanbul, 2007, s.347

120 Murat Belge, a.g.e., s.689 Bu durum Cumhuriyetin 10. yılı münasebetiyle köylüler için düzenlenen konferanslara da yansımıştır. Bu amaçla hazırlana konferans metninde *“Cumhuriyet askerliği bir şeref ve Vatan hizmeti haline getirdi... Şimdi orduya cahil gidenimiz okumuş geliyor, cılız gidenimiz dinç ve gürbüz dönüyor... Cumhuriyet ordusu Türk milletinin özüdür. Türk ordusu İnkılâbı istiklâli koruyan sensin-sana saygı”* denilmektedir. Nezahat Demirhan, a.g.e., s.69

121 Doğan Avcioğlu, “Dikta” Devrim Dergisi 4 Ocak 1970, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.678

122 Alexandre Jevakhoff, a.g.e., s.265 Ordu, askere alınan *“gençlere teknik tarım öğretmekle görevlendirilmiştir.”*

123 Sabahattin Selek, a.g.e., s.757 Kanunun 39. Maddesi *“Erata askerliğe ait bilgilerden başka okuyup yazmak ve yurt ve hayata ait bilgiler de öğretilir”* demektedir.

124 Hikmet Özdemir, a.g.e., s.108

125 Feroz Ahmad, (2009), s.103

sonrası, aileleri içinde baba olarak, öğrendiklerini, kazandığı değerleri çocuklarına aktaracakları da düşünülmüş olmalıdır.

Atatürk'ün "büyük millî disiplin okulu olan ordunun, ekonomik, kültürel, sosyal savaşlarımızda bize aynı zamanda en gerekli elemanları da yetiştiren büyük bir okul hâline getirilmesi"¹²⁶ isteği 1937'de ifade edilmiş ise de aslında Cumhuriyetin başından beri fiilen uygulanan bir politika olmuştur. Türkiye'de ordunun "*rejim ordusu*"¹²⁷ anılması bu nedensiz değildir. Ancak bu süreçte ordu, sivil yönetimin emrinde devrimlerin halka ulaştırılmasının aracı haline geldiği halde, devrimlere ve siyasete yön veren bir güç odağı olma yoluna gitmemiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, devrimleri halka yaymak için yönetim tarafından doğrudan bu amaca yönelik olarak kurulan Halk Fırkası ve Halkevleri ve modern devletin vazgeçilmez kurumları olan meclis ve ordunun bu görevlerindeki başarı düzeyi tartışılabilir. Nur Betül Çelik bu kurumların çoğunun "*...seçkinlerin temsil ettiği yeni düzenle halk arasındaki açıklığı kapatmakta başarılı...*" olmadığını, bunların çoğunun, "*tek Parti rejiminin propaganda araçları olmaktan öteye...*" gidemediklerini savunmuştur. Diğer taraftan Ergun Özbudun, Türkiye'deki "*tek-parti sisteminin, savaş, işgal, ihtilâl, darbe, v.s. gibi zora dayanan bir kesinti olmaksızın, kendi evrim kanunları uyarınca bir çoğulcu demokrasiye*" dönüşen pek az örnekten biri olduğunu ifade etmiştir. Özbudun, bunun temel sebebinin de, "*Atatürkçü dünya görüşünün demokratik karakteri*" olduğu sonucuna varmıştır. Türkiye'de çoğulcu demokrasiye geçişin Atatürkçülüğün demokratik karakteri olduğu kadar, Atatürk devrimlerinin sağladığı modernleşme de olduğu açıklanabilirse bu kurumların başarılı olduğu sonucuna varılabilir. Örneğin Kemal Karpat'ın "*Halk Partisi hükümetleri toplumu bütün ile geliştirmek için sarf ettiği gayretlerle Türk toplumunun istihalesini [başkalaşma, metamorphose] hızlandırdı. Türkiye gerek toplumsal yapısı, gerekse zihniyeti itibariyle yirmi beş yılda Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok başka bir toplum haline geldi.*"¹²⁸ biçimindeki değerlendirmesinden söz konusu kurumların başarılı olduğu sonucuna varılabilir.

Sonuç

Bu çalışma daha önce yayınlanmış iki bölümü¹²⁹ ile birlikte esas itibariyle Türk devriminin ne yapmaya çalıştığından daha çok bu devrimin nasıl yapıldığı izah etme amacında olmuştur. İlk bölümde Türkiye'de XIX. yüzyıldan beri devam eden yenileşme algısından ve devrimin lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün bu süreçteki rolü ve devrim anlayışı izah edilmeye çalışılmıştır. 1923 sonrasında devrimlerin önündeki engeller ve devrimlerin yapılmasını kolaylaştıran etkenler birlikte değerlendirilmiştir. Bu değişim döneminde Mustafa Kemal'in Türkiye'nin düşünce, inanç, kültür dünyası ve iktisadî gerçeklerinden uzaklaşmadığını

126 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Beşinci Dönem Üçüncü Toplanma Yılıni Açarken 1 Kasım 1937 <http://atam.gov.tr/?p=3201>

127 Sabahattin Selek, a.g.e., s.757

128 Kemal Karpat, a.g.e., s.121

129 Pamukkale Üniversitesi, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Belgi Dergisi*, C.1, sayı: 3 ve 5

söylemek mümkündür. Türk devriminin Tahriri Sükun Kanunu'nun gölgesinde tecebbür yoluyla yapıldığı şeklinde, bir mütearife haline gelen inancın, çoğunlukla gerçeği yansıtmadığı, en azından Mustafa Kemal'in devrim tahayyülüne uzak olduğunu söyleyebiliriz. Giriştiği her işte meşru kalma gayretini istiklâl Harbi'nin kargaşası içinde bile koruyan bir devlet adamı olan Mustafa Kemal Paşa, cumhuriyetten sonra da devrimler için hem kitlesel, hem kişisel düzeyde ikna etme çabasından vazgeçmemiştir. Keza Türk devrimine gelen kısmî tepkilerin de esas itibariyle halktan değil, eğitilmiş geleneksel seçkinlerden geldiği görülmüştür. Atatürk'e duyulan derin güven ve saygı onu kitlelerin gözünde devrimleri yapacak karizmaya sahip kılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise kitleleri ikna etmek için devrimlerin İslâm'a uygun olduğunun vurgulandığına dikkat çekilmiştir. Din adamlarının da bu süreçte verdiği destek de yönetim tarafından öne çıkarılmıştır. Halkın hayatını değiştirecek devrimlerin, halk desteği olmadan kalıcı olmayacağı görülmüş bu nedenle, devrimlerin her aşamasına halkın dahil olması sağlanmıştır. Yine aynı nedenlerden dolayı toplumun bütün katmanları, gençler, kadınlar, öğretmenler, aydınlar devrimleri savunacak gruplar olarak harekete geçirilmiştir.

Bu son bölümde ise devrimlerin hangi kurumlar eliyle kökleştirildiği izah edilmeye çalışılmıştır. Meclis, parti, Türk Ocakları ve Halkevleri ve ordunun devrimlere katkısı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kurumlara belki Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve ikinci bölümde kısmen değinilen Diyanet İşleri Başkanlığı da eklenebilir. Ancak, bununla birlikte bu çalışmada, bütün devletlerin rejimin ihtiyaçlarına ve beklentilerine göre tanzim edeceği gerçeğinden hareketle hukuk¹³⁰ ve eğitimin¹³¹ sistemlerinin devrimler sürecindeki etkisine değinilmemiştir.¹³²

Mustafa Kemal Atatürk'ün XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında Türkiye'de aydınlar arasındaki tartışmaları yakından izlediği bilinmektedir. Atatürk devrimlerinden bazıları söz konusu aydınlar arasında tartışılmıştır. Atatürk bir gün eline güç geçerse bu devrimleri uygulamak kararlığında olmuştur. Ancak, bu devrimlerin hangi yöntemlerle hayata geçirileceği konusunda Mustafa Kemal'in

130 Hukukun bu dönemdeki inkılâpçı etkisini izah eden iki çalışması basın dünyasından geldi gazeteci yazar Taha Akyol önce *Atatürk'ün İhtilâl Hukuku* sonra *Türkiye'nin Hukuk Serüveni* isimli kitaplarıyla bu konunun tartışılmasına önemli katkılar yaptı.

131 Eğitim sisteminin devrimlerdeki etkisi için; İsmet Parlak, *Kemalist İdeoloji'de Eğitim Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005. Bu çalışmada "rejimin meşrulaştırılması sürecinde kullanılan temel referanslar olarak *Kurtuluş Savaşı, izcilik, CHP ve altiok, halkevleri ve halkodaları, bayrak-bayram-tören, halk için faydalı araçlar* (gazete, dergi, konferans, tiyatro, sinema vb)..." sayılmaktadır. (s.371). Rejimin meşrulaştırılması araçları hem doğrudan hem de dolaylı olarak devrimlerin de meşrulaştırılması ve kitlelere yayılması için kullanılan araçlardır.

132 Küçük bir örnek vermek gerekirse, Millet mekteplerindeki Yurt Bilgisi derslerinde vatandaşlara Türk bayrağı, tarihi, vatani, Cumhuriyetin kuruluşu, Atatürk'ün yaptığı hizmetler, Bağımsızlık Savaşımız, Anayasa, seçimler, TBMM, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın görevleri, belediyelerin görevleri, vergiler ulusal bayramlar askerlik, yargı, devlete dilekçe verme, sultanların baskı ve zulümleri ile ilgili bilgiler verilmekteydi. Bu bilgilerin gerçek amacının, bireylere ulusal bilinci aşlamak, Cumhuriyet'e ve devrimlere bağlı aydın düşünceli insanları yetiştirmek olduğu söylenebilir.

Albayrak, Mustafa , "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928 - 1935)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 29, Cilt: X, Temmuz 1994

ve kadrosunun baştan netleşmiş, belirgin bir programları olduğu söylenemez. Türk devriminin yöntemleri aslında uygulamanın içinde gelişmiştir. Duruma göre, yeri geldikçe yasal düzenlemeler yapıldığı, mevcut kurumsal yapıların ihtiyaçlar doğrultusunda kullanıldığı ve toplumun yenilikçi kesimlerinin seferber edildiği görülmüştür. Bunun yanında, edebiyat, piyesler ve basın kitleleri etkileme gücü yüksek olduğu için propaganda amacıyla kullanılmıştır.

Doğrudan Türk devriminin yöntemini konu edinen çalışmalardan birinde de buradakileri destekler nitelikte sonuçlara varılmıştır. Cezmi Eraslan'ın makalesinde, Atatürk'ün devrimlerde radikal olduğu, devrimler sürecinde dinin kontrolünden vazgeçilmediği ve hukukun kullanıldığı savunulmuştur. O dönemde toplumun hassas olduğu kıyafet gibi konulara karışılmadığı, meclisin yapılanları meşrulaştırıcı bir işlevi olduğu ve Atatürk'ün inkılâpları millete mal ettiği vurgulanmıştır.¹³³

Yine benzer bir başka çalışmada ise Türk devriminin yöntemi olarak "hızlı ve yoğun atılım ilkesi" ve "halkın maddî ve manevî dileklerinin, mutluluğunun güvenceli olarak sağlanması" kabul edilmektedir. Ancak, bu çalışmada öne sürülen, Atatürk'ün devrimleri benimsemeyenleri ikna etmeye çalışmanın gereksiz olduğuna inandığı iddiası gerçekçi değildir.¹³⁴ Mustafa Kemal Atatürk'ün sözlerinde aksi yönde örnekler bulmaktan daha önemlisi, davranışlarıyla da ikna etmeye çalıştığını gösteren örneklerin bolca bulunmuş olmasıdır. Keza Türk devriminin kendisine benzeyen devrimlerden farklı olarak kansız ve şiddetsiz¹³⁵ gerçekleşmesi de kitlelerin ikna edilmesi ve devrimleri meşru görmesiyle izah edilebilir.

Atatürkçülüğe ve Atatürk devrimlerinin yapılaş şekline itiraz edenler dahi, sonuç olarak bu devrimlerin gerekli olduğunu kabul etmişlerdir.¹³⁶ Ayrı bir

133 Cezmi Eraslan, "Türk İnkılabında Yöntem ve Anlayış", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi AİTE, 2002 sayı:2, s.129-162

134 Cihat Akçakayalıoğlu, "Cumhuriyet Öncesine Genel Bir Bakış ve Atatürk inkılâbında Yöntem", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt III, sayı 7, Ankara 1986, sayfa 171-195.

Yazar bu tezini Atatürk'ün şu sözlerine dayandırmaktadır: "Bir ülkede, bir toplumda, bir inkılâp yapıldığı zaman elbette onun sebepleri vardır. Ancak o inkılâbı yapanlar, inanmak istemiyen inatçı düşmanlarını inandırmak zorunda mıdır? Cumhuriyetin elbette yanında ve karşısında olanlar vardı; ondan yana olanlar ne için ve ne gibi kanılara ve düşüncelere dayanarak cumhuriyet ilân ettiğini, karşı çıkanlara açıklamak ve kanılarında ve eylemlerinde isabet olduğunu kanıtlamak isteseler de, onların, isteyerek direnişlerinin giderilebileceği kabul olunur mu? Doğaldır ki, cumhuriyetten yana olanlar erkli iseler ülkülerini herhangi bir biçimde ihtilâle, inkılâbla veya geçerli biçimlerden geçirecek uygulamalar; bu ülkü inkılâpçıların görevidir. Buna karşı çıkışlar, yaygaralar ve gerici girişimler de, aleyhte olanların durmayacakları hareketlerdir."

Ancak, yazarın Afet İnan'ın, Atatürk'ten Yazdıklarım" isimli eserini kaynak göstererek kullandığı bu sözler daha önce (I. bölümde Belgi Dergisi, C.I, sayı 3) açıklandığı gibi, Rauf Bey'le Cumhuriyetin ilanı sürecinde başlayan ayrılıklar nedeniyle ve onu eleştirmek için söylenmiştir. Atatürk'ün anlaşılabilmesi biraz da sözlerinin hangi dönemde ve neden söylendiğinin bilinmesiyle mümkündür.

135 Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s.63

136 En iyi örnek belki Mete Tunçay'ın cümleleridir: "Peki, Cumhuriyet devrimleri hiç yapılmasalar daha mı iyi olurdu? Buna "evet" demek, elbette olanaksızdır." 1920 ve 1930'ların Jakoblen çağdaşlaşmacılığı olmasa "...gerçekleştirilebilecek sonuç ne tür bir "çağdaşlık" olacaktı? Belki biçimsel olarak ileri ülkelere benzeyen, ama özünde çağcılıktan uzak, özgürlüklerden, insan haklarından, demokrasiden yoksun bir yaşayış." Mete Tunçay, "İkna (Inandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.2, Kemalizm, Editörler: Tanil Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.92

çalışmanın konusu olmakla birlikte çoğunlukla bu konuda bir meşruiyet krizinden söz edenler, XX. yüzyılın 2. yarısındaki siyasal kavramları kullanarak değerlendirmeler yapmışlardır. Oysaki 1920'ler ve 1930'lar Türkiye'sinin beklentileri, 1950 sonrasında beklentilerinden farklıdır. Yıllarca süren savaşlar, harap olmuş köyler, salgın hastalıkların kuşattığı bir toplum, cehalet ve geleneklerin hüküm sürdüğü bir toplumsal yapıda sivil toplum, katılımcılık, çoğulculuk ve benzeri demokratik talepler öncelikli olmamıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmad, Feroz, İttihatçılıktan *Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1985
- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul 2009
- Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara 2000
- Akçakayalıoğlu, , Cihat, "Cumhuriyet Öncesine Genel Bir Bakış ve Atatürk inkılâbında Yöntem", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt III, sayı 7, Ankara 1986, sayfa 171-195.
- Akçiçek, Eren, Karayaman, Mehmet, *Atatürk'ün Türk Ocakları'nı Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar*, Ankara Türk Ocağı Yayını, 2008
- Akyol, Taha, *Atatürk'ün İhtilâl Hukuku*, Doğan Kitap, İstanbul 2012
- Akyol, Taha, *Türkiye'nin Hukuk Serüveni*, Doğan Kitap, İstanbul 2014
- Akyürek ,Salih, Koydemir, F. Serap, Atalay, Esra, Bıçaksız, Adnan, *Sivil Asker İlişkileri ve Ordu Toplum Mesafesi*, Bilgesam Yayınları, Ankara 2014
- Albayrak, Mustafa, "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928 - 1935)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 29, Cilt: X, Temmuz 1994
- Arıkan, Zeki, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. VI, sayı23, (1999) 261-281.
- Atatürk, Kemal, *Nutuk*, C.I- C.II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1963
- Atay, Falih Rıfki, *Atatürkçülük Nedir?*, (tarihsiz)
- Atay, Falih Rıfki, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004
- Avcıoğlu, Doğan, "Dikta", Devrim Dergisi 4 Ocak 1970, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009
- Aydemir, Şevket Süreyya , *Tek Adam*, Remzi Kitabevi 1999, C.III
- Belge, Murat, *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011
- Lewis, Bernard , *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Basımevi, Ankara 1984
- Cumhuriyet, 5 Şubat 1931 (Gazi Hazretleri Denizli'yi Şereflendirdiler)
- Çelik, Nur Betül, "Kemalizm Hegemonik Bir Söylem", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul 2009

- Demirhan, Nezahat, *Cumhuriyetin Onuncu Yılında Türk İnkılâp Tarihinde Yeri ve Önemi* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999
- Duverger, Maurice, *Siyasi Partiler*, (Türkçesi: Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993
- Eraslan, Cezmi *Türk İnkılabında Yöntem ve Anlayış*, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi AİTE, 2002 sayı:2, s.129-162
- Goloğlu, Mahmut, *Türk Devrim Tarihi*, KTÜ Matbaası, Trabzon 2010
- Gökmen, Özgür "28 Şubat: Bir "Batılılaşma Restorasyonu mu?", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.3, Modernleşme ve Batıcılık*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, 4. Baskı İstanbul, 2007
- Güneş, Günver, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aydın'da Basın Yayın Hayatı", *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı:41, sayfa:21-59, 2007
- Güzel, M. Şehmus , *İşçi Tarihine Bakmak*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2007
- Huyugüzel, Ö. Faruk, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Halkevlerinin Rolü", *Atatürk Yolu Dergisi*, C.VI, sayı 23
- İnalçık, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yay. İstanbul 2007
- İnan , Afet, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, TTK Yayını, Ankara 1969
- Jevakhoff, Alexandre, *Kemal Atatürk Batı'nın Yolu*, çev. Zeki Çelikkol, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998
- Karaer, İbrahim, *Türk Ocakları*, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara 1992
- Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa yayıncılık, İstanbul 1996
- Koçak, Cemil, "Siyasal Tarih (1923-1950)", Hazırlayanlar: Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1*, Milliyet Yayınları
- Kodal, Tahir, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 52, Erzurum 2014, s.295-314
- Kongar, Emre, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999
- Kongar, Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1981
- Köker, Levent, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1990
- Metin, Heper, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu-Batı Yayınları, 2006
- Mumcu, Uğur, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, um:ag vakfı Yayınları, Ankara 2002
- Münci, Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992
- Özdemir, Hikmet, *Atatürk'ün Liderlik Sırları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006
- Özdemirci, İlbey Cemal Nuri, *İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş sürecinde devlet - sivil toplum ilişkisi; Türk Ocakları örneği*, Yayınlanmamış Y.L.tezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Belgi Dergisi, C.1, sayı 3 ve 5

Parlak, İsmet, *Kemalist İdeoloji’de Eğitim Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, 2.cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987

Şanal, Mustafa, “Atatürk Döneminde Kayseri Halkevi ve Faaliyetleri (1923-1938)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 64-65-66, Cilt: XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006

Şimşek, Sefa, *Bir ideolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951*

Timur, Taner ,*Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara 2001

Tunçay, Mete, “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009

Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Yurt Yayınları, Ankara 1981

Turan, Ömer, “Son Dönemde Kemalizme Demokratik Meşruiyet Arayışları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009

Turan, Şerafettin , *Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi*, Tüses Yayınları, İstanbul 2000

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s. 83-84

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999

Türkeş, Ömer, “Güdük Bir Edebiyat Kanonu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009

Uyar, Hakkı, “Atatürk Dönemi İç Politikası”, *Yakın Dönem Türkiye Tarihi*, (Editörler: Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu), Anı Yayıncılık, Ankara 2006

Varlık, M. Bülent, “Ülkü: Halkevleri Mecmuası”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009

Yeşilkaya, Neşe G. “Halkevleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009

Zürcher, Erick Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047

Algan, Hamdiye, *Halkevlerinde İnkılâp Temsilleri (1932-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6245/>

- Atatürk'ün Söylev Demeçleri*, (Bugünkü dille yay. haz.: A.Sevim, M.A.Tural, İ.Öztoprak) <http://www.atam.gov.tr/mustafa-kemal-ataturk-veri-tabani/temel-eserler/ataturkun-soylev-ve-demecleri>
- Çıkla, Selçuk, "Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Anısına Yapılan Edebi Yayınlar" <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi1/4selcukckla.pdf>
- Güneş, İhsan, "1923 Seçimlerinde Nasıl Oy Kullanıldı?", <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/46/1/ihsangunes.pdf>
- Karamollaoğlu, Umut, *Militarizm ve Pretoryanizm Ekseninde Modern Türkiye'de Ordu İktidarı ve Neo-liberalizmin Ordu İktidarına Etkisi*, Yayınlanmamış Y.L. Tezi
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Köse, Mustafa, *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Y.L. Tezi
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- İnan, Süleyman, Denizli'deki Halkevleri ve Faaliyetleri (1932-1951) Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 25-26, Mayıs-Kasım 2000 s. 135-157
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/801/10221.pdf>
- Özdemirci, İlbey Cemal Nuri, Yayınlanmamış Y.L.tezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Uyar, Hakkı, "Modernleşme Sürecinde CHP'nin Rolü", <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/yayinlar6.html>
- Uyar, Hakkı, "1923'ten Günümüze CHP Tüzükle Üzerine Genel Bir Değerlendirme", <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/1.pdf>.